

IRYNA TRUBAVINA

Podjęcie rodzinocentryczne jako podstawa do świadczenia usług społeczno-pedagogicznych w dziedzinie pracy socjalnej dla rodzin na Ukrainie

W warunkach budowy niezależnego demokratycznego państwa na Ukrainie, tworzenia stosunków rynkowych i zaostrzenia sprzeczności społecznych zwiększa się rola rodziny jako ważnego czynnika przetrwania, ochrony i rozwoju człowieka, jego socjalizacji. W międzynarodowych aktach rodzinę uznano za najważniejsze środowisko funkcjonowania, podstawową komórkę społeczeństwa, „kolebkę demokracji”. Współcześnie jednak rodzina przeżywa kryzys, z którego nie zawsze może wyjść samodzielnie.

O wzmożonym zainteresowaniu problemami rodziny świadczy podpisana przez Ukrainę w 1999 r. Konwencja o prawach dziecka, w której uznano prawo dziecka do wychowania i opieki w rodzinie, jak również przyjęto wiele innych decyzji na szczeblu państwowym w celu wsparcia rodziny. Priorytetowymi kierunkami polityki rodzinnej państwa ogłoszono ochronę praw rodziny i jej członków. W tym przypadku nie ma ugruntowanych wyników badań potwierdzających zainteresowanie tym problemem na gruncie pedagogiki społecznej i pracy socjalnej.

Jednym ze sposobów ochrony praw rodziny i jej członków jest praca socjalna (Закон України 2001). Społeczno-pedagogiczna praca z rodziną w sferze socjalnej jest w zasadzie ochroną praw człowieka, mającą na celu stworzenie warunków dla ochrony praw i interesów dzieci i młodzieży oraz ich rodzin. Ten aspekt pracy społeczno-pedagogicznej z rodziną nie jest gruntownie zbadany w teorii pedagogiki społecznej.

Ogólnie rzecz ujmując, przeprowadzone badania miały na celu rozwiązanie różnych problemów rodziny, m.in. wsparcie rodziny w trakcie realizacji swoich funkcji, tj. wychowawczej, prokreacyjnej, komunikacyjnych, jak również dotyczyły wewnątrzrodzinnych relacji korekcyjnych czy diagnozy sytuacji rodzin na Ukrainie. W teorii pedagogiki społecznej i pracy socjalnej brakuje więc podstaw teoretyczno-metodologicznych oraz wizji systemu

pracy społeczno-pedagogicznej z rodziną, który pomógłby przezwyciężyć jej kryzys poprzez stworzenie optymalnych warunków społeczno-pedagogicznego wsparcia pracy socjalnej.

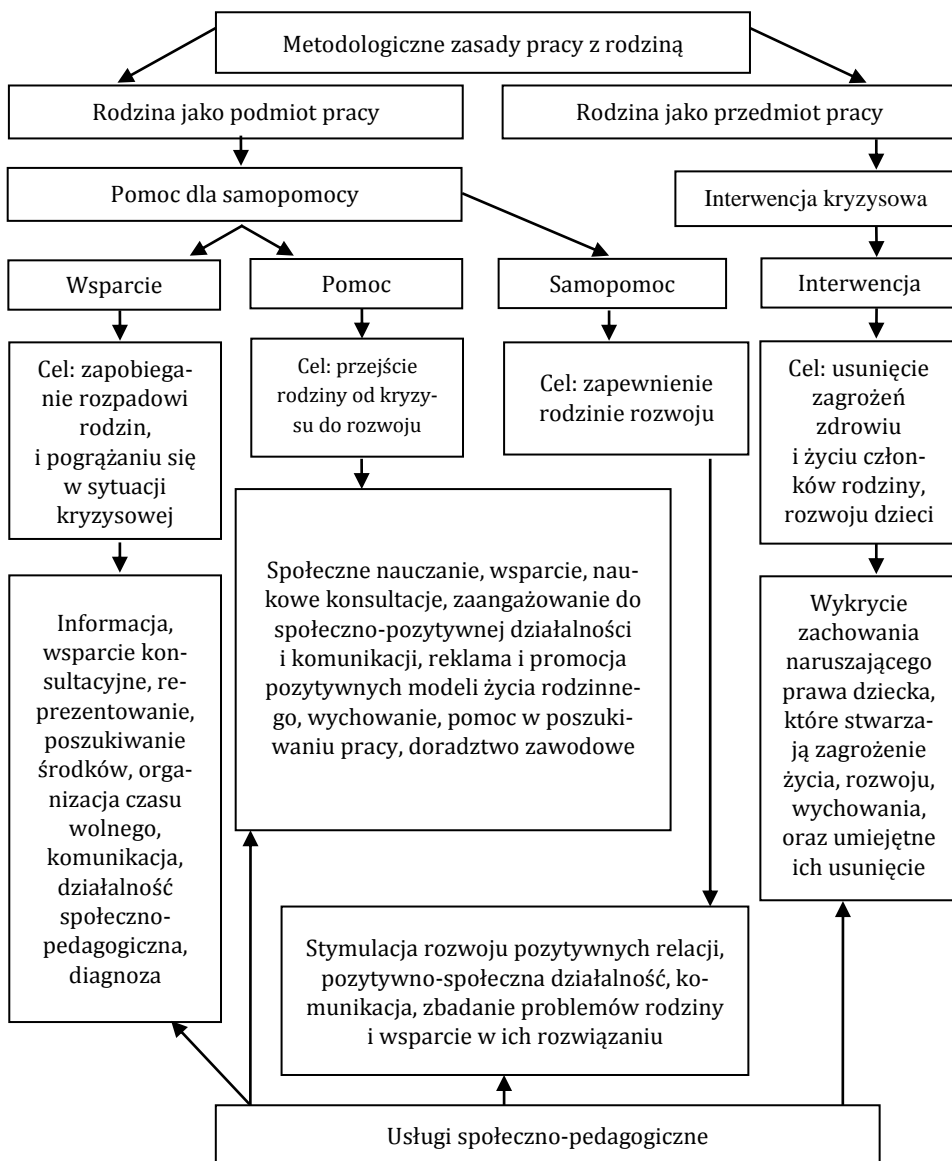
Metodologiczne założenia przeprowadzonych badań

Badania (Трубавіна 2009: 120) prowadzone z uwzględnieniem ww. rozważań opierają się na następujących założeniach:

1. Rodzina jest postrzegana jako odrębny przedmiot (podmiot) pedagogiki społecznej i pracy socjalnej. Rodzina jest specjalną grupą społeczną posiadającą własne wartości, jest też instytucją z pewnymi prawami i obowiązkami wobec społeczeństwa; pierwotnym zespołem z podziałem władzy i odpowiedzialności, z systemem społecznym o szczególnych i niepowtarzalnych więziach, które poza rodziną nie istnieją, są to więzi między rodzicami a dziećmi, więzi między współmałżonkami oraz więzi między rodzeństwem. Rodzina rozwija się i socjalizuje pod wpływem różnych czynników i może być podmiotem lub przedmiotem socjalizacji. Mechanizmami socjalizacji rodziny są adaptacja i samostanowienie (usamodzielnienie się). Wynikiem udanej socjalizacji rodziny jest jej rozwój jako podstawa dobrobytu. Obecnie ukraińska rodzina znalazła się w kryzysowej sytuacji (Трубавіна 2007: 352).
2. Teoretycznymi podstawami społeczno-pedagogicznego wsparcia rodziny w aspekcie pracy socjalnej są teorie metodologiczne (filozoficzne, psychologiczne), ogólne podejście naukowe, empiryczne, społeczno-pedagogiczne, jak również teorie i koncepcje praw człowieka jako podstawy społecznej interakcji między pedagogiem społecznym a rodziną. Rozwój rodziny, praca społeczno-pedagogiczna, jej struktura, zasady, kierunki, treści, warunki realizacji – wszystko to jest uwarunkowane właściwym podejściem rodzinocentrycznym. W pracy społeczno-pedagogicznej ważnym aspektem jest kierowanie się koncepcją praw i rozwoju człowieka oraz zrównoważonym rozwojem społeczeństwa. Od pedagoga społecznego wymaga się umieszczenia na pierwszym miejscu zarówno praw członków rodziny, jak i praw rodziny w społeczeństwie – praca ta zdecydowanie spełnia funkcję gwarancji bezpieczeństwa rodziny. W swojej pracy z rodziną pedagog społeczny wykonuje następujące funkcje: komunikacyjną, bezpieczeństwa i ochrony, społeczno-terapeutyczną, edukacyjną, wychowawczą, diagnostyczną, profilaktyczno-prewencyjną, organizacyjną, korekcyjno-rehabilitacyjną, motywacyjną oraz funkcję kontroli społecznej. Istotą podejścia rodzinocentrycznego jest to, że praca społeczno-pedagogiczna z rodziną powin-

na być ukierunkowana na tworzenie warunków (poprzez świadczenie usług społeczno-pedagogicznych w połączeniu z innymi usługami społecznymi) dla realizacji praw rodziny w społeczeństwie i praw członków rodziny w rodzinie. Taka praca jest gwarantem udanej socjalizacji rodziny i jej rozwoju. Praca społeczno-pedagogiczna z rodziną jest postrzegana w istocie jako zabezpieczenie praw człowieka. Prawa rodziny to prawa człowieka trzeciej generacji, które są nieodłączną częścią rodziny jako całości, ponieważ istnieją od jej powstania i obowiązują dopóki istnieje. Prawa te są gwarantowane rodzinie poprzez państwo sprzyjające jej właściwemu rozwojowi, jak również zabezpieczające rodzinie autonomię i niezależność. Prawa członków rodziny są prawami człowieka, które są im należne ze względu na fakt, że stali się jej częścią, i regulują ich pozycję w rodzinie. Przestrzeganie praw rodziny i jej członków świadczy o jej dobrym funkcjonowaniu. Podstawa prawna świadczenia usług rodzinie zakłada uwzględnienie przez pedagoga społecznego dostępnych w praktyce pedagogicznej podejść zabezpieczających prawa człowieka (podejścia: informacyjne, przymusowe, działanie bez przymusu, chrześcijańskie, polityczno-ekonomiczne, wykrywające przemoc i nienawiść, zrównoważone), co wymaga zaktualizowania listy oraz treści funkcji pedagoga społecznego w jego pracy z rodziną (funkcje: komunikacyjna, bezpieczeństwa i ochrony, społeczno-terapeutyczna, edukacyjna, wychowawcza, diagnostyczna, profilaktyczno-prewencyjna, organizacyjna, korekcyjno-rehabilitacyjna, motywacyjna i funkcja kontroli społecznej) oraz jego ról (tj. prawnik, ekspert, pośrednik, pomocnik, terapeuta społeczny, mediator, organizator wychowania społecznego, osoba publiczna). Ogólnie rzecz biorąc, podejście rodzinocentryczne prowadzi do potrzeby wyróżnienia społeczno-pedagogicznego elementu w pracy z rodziną specjalistów z różnych dziedzin, a najważniejszym jej aspektem jest poszanowanie praw rodziny i jej członków.

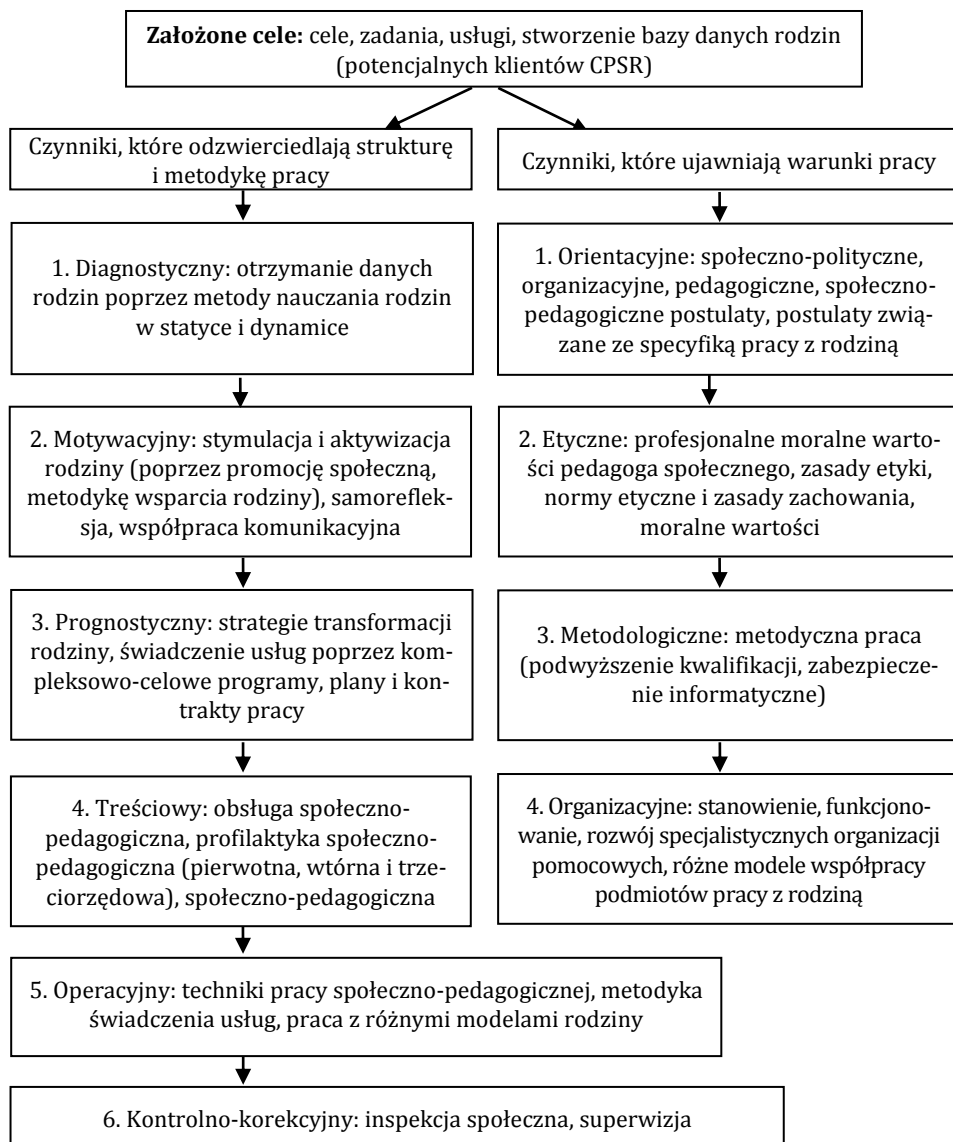
3. Metodologicznymi podstawami realizacji podejścia rodzinocentrycznego w pracy społeczno-pedagogicznej z rodziną w dziedzinie socjalnej w ośrodkach pomocy społecznej dla rodzin, dzieci i młodzieży Ukrainy są następujące koncepcje – „pomoc dla samopomocy” i „interwencja kryzysowa”, w których rodzina jest podmiotem i przedmiotem pracy socjalnej, a praca z rodziną występuje jako zbiór usług społeczno-pedagogicznych, tj. wsparcia, pomocy, samopomocy i interwencji. Usługi te mają na celu przezwyciężenie kryzysowej sytuacji w rodzinie dla umożliwienia jej przejścia do właściwego funkcjonowania i rozwoju, rozwiązywanie problemów rodziny we wszystkich funkcjach oraz poszanowanie praw rodziny i jej członków (ryc. 1).

Ryc. 1. Metodologiczne podstawy pracy społeczno-pedagogicznej w dziedzinie pracy socjalnej (opracowanie własne)

4. System zastosowany w pracy społeczno-pedagogicznej z rodziną w Centrum Pomocy Społecznej Rodzinie (CPSR) jest podsystemem pracy socjalnej i powinien opierać się na podejściu rodzinocentrycznym jako teoretycznej i metodologicznej podstawie („pomoc dla samopomocy” i „interwencja kryzysowa”). Czynnikiem systemotwórczym jest docelowy

element systemu, który dostarcza wskazówek na temat pracy dla rozwoju rodzin poprzez realizację usług mających na celu stworzenie warunków dla zapewnienia bezpieczeństwa rodziny i jej członków oraz realizacji tych praw w społeczeństwie (ryc. 2).

Ryc. 2. System pracy społeczno-pedagogicznej w dziedzinie socjalnej z rodziną (opracowanie własne)

W trakcie przeprowadzonych badań sformułowano hipotezę, że poprawa poziomu pracy społeczno-pedagogicznej w dziedzinie socjalnej z rodziną w centrach pomocy społecznych dla rodzin, dzieci i młodzieży (CPSRDM) na Ukrainie stanie się możliwa, jeżeli realizować się ją będzie: 1) uwzględniając złożoność problemów rodzin oraz ukierunkowując usługi społeczno-pedagogiczne na poszanowanie praw i funkcji rodzin; 2) wykorzystując w pracy podsystem pracy socjalnej z rodziną w CPSR, który został opracowany na podstawie podejścia rodzinocentrycznego i podstaw metodologicznych (konceptyjnego podejścia „pomocy dla samopomocy” i „interwencji kryzysowej”); 3) wykorzystując w pracy jako niezależny system, który ma systemotwórczy komponent docelowy oraz inne komponenty (te, które odzwierciedlają strukturę i metodykę pracy z rodziną, i te, które ujawniają warunki jego realizacji); 4) na podstawie opracowanych i uznanych przez państwo kompleksowo-celowych programów pracy z rodzinami; państwowych i społecznych norm (standardy) świadczenia usług społeczno-pedagogicznych dla rodzin; uniwersalnego naukowo-metodologicznego systemu wsparcia i zabezpieczenia w praktyce świadczenia usług dla rodzin.

Analiza wyników przeprowadzonych badań

1. Doniosłość naukowa. Po raz pierwszy w sposób racjonalny opisano teoretyczne i metodologiczne podstawy pracy społeczno-pedagogicznej w centrach pomocy społecznej dla rodzin, dzieci i młodzieży, a mianowicie: uzasadniono podejście rodzinocentryczne; opracowano metodyczne zasady i system pracy w centrach pomocy społecznej; opracowano pojęcie „rodziny” jako przedmiotu (podmiotu) pedagogiki społecznej; udowodniono konieczność przeprowadzenia pracy społeczno-pedagogicznej z rodzinami w trudnych sytuacjach życiowych w kontekście pracy socjalnej jako jej niezależnego podsystemu i jego powiązania z polityką społeczną i rodzinną państwa, polityką *gender*, polityką w dziedzinie pracy socjalnej z dziećmi i młodzieżą na zasadzie świadczenia usług społeczno-pedagogicznych dla rodzin; udowodniono zależność poziomu rozwoju rodzin korzystających z usług społeczno-pedagogicznych CPSR od poziomu rozwoju pracy społeczno-pedagogicznej w CPSR; ustalono treść i zakres usług społeczno-pedagogicznych dla rodzin (m.in. udostępnienie informacji, konsultacje, opieka). Do pedagogiki społecznej wprowadzono: 1) kategorie i pojęcia: podejście rodzinocentryczne, rozwój rodziny, socjalizacja rodziny, wsparcie, pomoc, samopomoc rodzinie, interwencja – jako całość usług społeczno-pedagogicznych, profilaktyka społeczno-pedagogiczna, obsługa społeczno-pedagogiczna, rehabili-

tacja społeczno-pedagogiczna, wsparcie społeczno-pedagogiczne, lista praw rodzin, opieka i pomoc społeczna, pierwotna, wtórna i trzeciorzędowa profilaktyka w pracy społeczno-pedagogicznej z rodziną; 2) kryteria i wskaźniki oceny efektywności pracy społeczno-pedagogicznej z rodziną (jakość życia rodziny, jakość pracy społeczno-pedagogicznej). Usprawniono: cele, zadania, zakres kontroli społecznej rodziny, charakter i sposoby wdrożenia systemu superwizji w pracy CPSR z rodziną. Nadal są opracowywane: kategorie i pojęcia pedagogiki społecznej, zasady, treści, formy i metody pracy społeczno-pedagogicznej z rodzinami; techniki świadczenia usług społeczno-pedagogicznych; funkcje pedagoga społecznego (komunikacyjna, bezpieczeństwa i ochrony, społeczno-terapeutyczna, diagnostyczna, profilaktyczno-prewencyjna, organizacyjna, korekcyjno-rehabilitacyjna, motywacyjna, uznano za priorytetową funkcję bezpieczeństwo i ochronę rodziny); zakres etyki zawodowej w pracy pedagoga społecznego z rodziną.

2. Teoretyczne znaczenie badań dla rozwoju pedagogiki społecznej: usystematyzowano, zaktualizowano i rozwinięto kategorialno-pojęciowy aparat pedagogiki społecznej; ustalono korelację między społeczno-pedagogiczną pracą z rodziną i pracą socjalną a polityką społeczną Ukrainy, usystematyzowano teorię rodziny do opisanie cech idealnego stanu jako punktu odniesienia, podano charakterystykę i opisano cechy współczesnej ukraińskiej rodziny, jej sytuację, opracowano kwalimetryczny model oceny społeczno-pedagogicznej pracy CPSR z rodziną.
3. Praktyczne znaczenie otrzymanych wyników badań polegało na: opracowywaniu przez autorkę i wdrażaniu przez Państwowe Centrum Pomocy Społecznej programów CPSR dotyczących pracy socjalnej z rodziną, takich jak: „Wsparcie społeczne rodziny” (2001–2003), „Wsparcie społeczne rodzin dysfunkcyjnych” (2002–2004), „Wsparcie społeczne rodzinnych domów dziecka i rodzin zastępczych”(od 2002); przygotowaniu projektu koncepcji polityki rodzinnej Ukrainy, projektów ustaw Ukrainy – O pracy socjalnej z dziećmi i młodzieżą (Закон України 2001), O organizacjach i placówkach dla nieletnich (Закон України 2000), O państwowym wsparciu dla rodzin w wychowaniu dzieci (Закон України 2006); opracowaniu koncepcji rządowego programu Ukrainy wsparcia dla rodzin w latach 2006–2010 (Концепція 2006–2010); opracowaniu państwowych standardów działalności specjalistów CPSRDM, rozporządzeń dotyczących kontroli społecznej rodziny, wsparcia społeczno-pedagogicznego rodzin; zastosowaniu kwalimetrycznego modelu oceny społeczno-pedagogicznej pracy z rodziną jako narzędzia do pomiaru efektywności ww. pracy. Uzyskane wyniki badań zastosowano jako podstawę metodyczną realizacji opracowanego systemu pracy z ro-

- dziną w formie podręczników, monografii, konsultacji metodycznych i materiałów, ulotek, słownika dla specjalistów CPSR na różnych szczeblach administracyjnych Ukrainy oraz każdej właściwej uczelni.
4. Podniesienie jakości usług społecznych i jakości życia rodzin w całym systemie usług społecznych na Ukrainie. Stwierdzono, że w momencie rozpoczęcia prac badawczych (2001 r.) poziom pracy społeczno-pedagogicznej z rodziną był niski (typowe dla pracy w okresie tworzenia CPSR). Eksperyment przeprowadzony w latach 2001–2005 polegał na wdrożeniu systemu pracy społeczno-pedagogicznej z rodziną według opracowanych przez nas teoretyczno-metodologicznych podstaw w ośrodkach pomocy społecznej dla rodzin, dzieci i młodzieży. Zrealizowane zostały wszystkie elementy systemu. Uzyskane wyniki badań potwierdziły zarówno główną hipotezę eksperymentu, jak i założenia szczegółowe. Odnotowano poprawę jakości pracy społeczno-pedagogicznej w CPSRDM z rodziną, ze średnią 0,132 w 2000 r. do 0,93 w 2005 r. W 2000 r. jakość życia rodzin wzrosła. W 2001 r. trudne sytuacje życiowe sukcesywnie przewyciężyło 12,3% gospodarstw domowych, a w 2005 r. już 33,4%. Eksperyment społeczno-pedagogiczny udowodnił, że zaproponowany system działania jest skuteczny, a wykorzystywane w nim zasady sprzyjają podniesieniu jakości życia rodzin i tworzących je osób – klientów CPSR.

Bibliografia

- Концепція Державної Програми Кабінет Міністрів (КМ) України у справах підтримки сім'ї на 2006–2010 рр.*
- Трубавіна І.М. (2007), *Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика*, „Нове слово”.
- Трубавіна І.М. (2009), *Теоретико-методичні основи соціальнопедагогічної роботи з сім'єю*, Луганськ.
- Закон України: Про органи і служби у справах неповнолітніх (2000).
- Закон України: Про соціальну роботу з дітьми та молоддю (2001).
- Закон України: Про державну підтримку сімей у вихованні дітей (2006).

Family-centred approach as a basis for providing social and pedagogical services in the field of social work for families in Ukraine

Summary

A family-centred approach to social and pedagogical work with a family is scientifically grounded. According to this approach protective and security function of a social educator is of prior importance. Social and pedagogical work protects the rights of a family in the society and the rights of family members in a family. This work ensures family sociali-

zation and development, overcoming of the family crisis, solving of current life problems. Social and pedagogical work with a family is a subsystem of social work in social service centres for a family, children and youth and is directed at solving family problems. Conceptual approaches „help for self-help” and „crisis interference” are methodical grounds of this work. On the basis of the family-centred approach and methodical foundations of social and pedagogical work system in social service centres for a family, children and youth of Ukraine is worked out and introduced. Purposeful component is a system-creative factor. It includes the components of methods and structure of the work with a family and the conditions of its realization.

Keywords: family, family rights, family members rights, social and pedagogical work with a family, family-centred approach, the system of social and pedagogical work, „help for self-help”, „crisis interference”, family development, family socialization